

CZECH LITERARY WORKS OF HISTORICAL GEOGRAPHY

The science of the present historical geography has developed gradually from antique geography. Also in our literature special attention was at first paid to classical themes. Jan Palacký, a young lecturer — later the first professor of geography on the Czech university —, held in 1855 two lectures in the Society of Sciences (both were in the spirit of Ritter whose disciple Palacký was) on the present remnants of the ancient main cultural centres in North Africa, Carthago and Cyrene. The lectures were later published in his *Geography* I. in 1857. In the magazine "Živa" (1856) he published an article "O změnách rukou lidskou v přírodních poměrech Egypta nastalých" (On Changes Performed by Human Interference into Natural Conditions in Egypt), and in the booklet named "Palestine" (1881) he described both geographical and historical conditions. P. J. Šafařík and L. Niederle dedicated special chapters to the ancient geography in their "Slovanské starožitnosti" (Slavonic Antiquities). Niederle published also an independent work "O starověkých zprávách o zeměpisu východní Evropy se zřetelem na země slovanské" (On Ancient Reports on Geography of Eastern Europe with Regard to the Slavonic Countries), (1899). The third and fourth volume of his "Antiquities" contain also a geographical picture of the Slavonic territory in Central and Eastern Europe in the early Middle Ages (1919 and 1924). A well-known authority in antique as well as medieval geography of the Balkan Peninsula was Konstantin Jireček. From his works that might be included here let us cite his work on the highway from Beograd to Constantinople, his treatise on the Balkan Passes (1877), and his description of medieval commercial routes and mines in Serbia and Bosna (1879), which presents a complete geographical picture of both the above-mentioned countries in the Middle Ages. His "Cesty po Bulharsku" (Travelling Through Bulgaria) (1888) have added much to the knowledge of historical geography of Bulgaria. In his outstanding works he studies the economic and commercial standing of the Dubrovnik Republic and of the Albanian medieval ports of Skadar, Durrës, and Valona.

An outstanding place in the province of historical geography is occupied by our prominent explorer-traveller prof. Alois Musil. A detailed description of his travels from 1908—1916 — containing numerous historical-geographical notes — was issued in five volumes in the years 1921—1928 by the American Geographical Society under the sponsorship of the Czechoslovak Academy of Arts and Sciences.

After his visit to Tunis, Fr. Říkovský published "Příspěvek k otázce libyckého Tritonu a Tritonidy" (A Contribution to the Problem of the Libya's Tritonian and Tritonidian) (1929), in which he proves that the Gabesian isthmus originated as early as the Diluvium, and rejects resolutely the opinions according to which Shott el Dgerid used to be connected with the sea in the historical era.

The old problem of the Caspian estuary of the river Oxos in the historical period is discussed in much detail in B. Horák's "Kritika starověkých zpráv o ústí řeky Oxu" (Criticism on Antique Reports on the Estuary of the Oxos), (1921). Analysing the ancient reports, the author comes to the conclusion that they do not present any sufficient proof that the river Oxos had at one time

used the present dry bed of the Uzboj to empty into the Caspian Sea. Recently, this problem was touched anew by Vl. Havrda in his article "Uzboj, důsledek změn hydrografie dolní Amudarji a Aralu" (The Uzboj, the Result of Hydrographical Changes of the Lower Amudarja and the Aral Lake) (Magazine of the Pedagogical Highschool at Ústí n. L., 1959). He came to the conclusion that the historical reports related in fact only to the area situated between the Lower Amudarja and the Sarykamysk Lake, and, only by mistake, were by older explorers applied also to the Uzboj. That the area had been populated at one time is best proved by the occurrence of rich archaeological findings, discovered by Soviet explorers, along the Darjalyk and around the Sarykamysk Lake, meanwhile no traces reminding of any population whatsoever have been ascertained along the Uzboj.

In the historical geography of Bohemian Lands an outstanding place is taken by the works of Hermenegild Jireček. Significant are his articles on historical topography of Bohemia and Moravia contained in the "Památky archeologické" (Archaeological Memoirs) (1856—1858). His "Slovanské právo v Čechách a na Moravě" (Slavonic Right in Bohemia and Moravia) (I. 1863, II. 1864, III. 1872) gives an almost complete geographical picture of Bohemian Lands of that time. It is a perfect description of the development of their frontier, their administrative and religious division, the density of population and their occupation, the progress of colonization, and the communication network. His work "Vzdělání a osazení pomezního hvozdu českého" (Cultivation and Colonization of the Bohemian Borderland), (1884) is another contribution to the historical geography of Bohemia. His work „Antiquae Bohemiae Topographica historica“ (1893) is rather oldfashioned in conception, and cannot therefore comply with the requirements of the modern geographical science. Valuable contributions to the historical geography of Bohemia were made by J. E. Vocel in his "Pravěk Čech" (Primeval Bohemia). The whole forth chapter of the second volume (1868) deals with the picture of Bohemia in the Pagan Era, and there is a map attached representing Bohemia in VIIIth and IXth century. On the basis of physical geography the map shows the tribal domains of the Bohemian Slavs, their settlements (castles, stone fortifications, villages), stone monuments, places rich in archaeological discoveries, passes and the main highways. It is one of a few independent Czech literary works in the field of historical cartography.

The extensive programme of Palacký's historical works included also old Bohemian topography with a special regard to old Bohemian castles and clans. But in this field of his scientific activity he concentrated merely on "the description of the Bohemian kingdom" (1848). Quite typical of this work is the connection of topography with genealogy. His successor in this sphere was Augustin Sedláček with his voluminous work "Hrady, zámky a tvrze v království českém" (Castles and Fortresses in the Bohemian Kingdom) containing 15 volumes (1881) and his "Místopisný slovník historický Království českého" (Topographical Vocabulary of the Bohemian Kingdom) (1908). Some other contributions to the historical geography of Bohemia are: Sedláček's "Snůška starých jmen, jak se nazývaly v Čechách řeky, potoky, hory a lesy" (Collection of Old Names of Rivers, Brooks, Mountains and Forests in Bohemia) (1920), and "O starém rozdělení Čech na kraje" (On the Old Division of Bohemia into Counties) (1921); F. A. Slavík's "Popis Čech po třicetileté válce, statisticko-topografická studie" (Description of Bohemia after the Thirty Years War, a Statistical-To-

pographical Study) (1910); J. V. Šimák's "Historický vývoj Čech severovýchodních do XVI. věku" (Historical Evolution of North-Eastern Bohemia till XVIth Century), and "Středověká kolonizace v zemích českých" (Medieval Colonization in the Bohemian Lands) (1938); F. Roubík's "Silnice v Čechách a jejich vývoj" (Highways in Bohemia and Their Development) (1938), and "Jak rostla Praha" (Prague, and the Way It Has Been Increasing) (1939). In the compilation of the first volume of this work participated V. Dědina, J. Filip, K. Guth, and Z. Wirth. On the second volume cooperated B. Hübschmann, P. Janák, and Z. Wirth. To this sphere belongs also a study by B. Horák and Mrs. B. Hřib, called "Počet obyvatelstva v Čechách ve středověku" (The Number of Inhabitants in Bohemia in the Middle Ages) (Journal of the Czechoslovak Geographical Society, 1954), and Mrs. B. Hřib's "Mapa přírodní krajiny českých zemí ve 12. stol. v měřítku 1 : 500 000" (Map of Bohemian Landscape in 12th Century in the scale of 1 : 500 000) provided with an accompanying text, in which the author discusses such terms as "the primary landscape, and the natural and cultural scenery", quite correctly pointing out that both terms may be applied to a certain limited period of time only. The passage on climatic conditions is followed by a paragraph on the occurrence of different types of soil. Here, a special attention is paid to the pollen analysis and to the gradual development of the forest vegetation, from the post-glacial period up to the very recent times. The author defines the boundaries of the forested areas, and occupies herself with the importance of the place names for the ascertainment of the surface aspect of the landscape. A list of names of large tracts of forests as well as of individual strips of woods, found in historical records up to 1350, is attached.

Other works of importance are: "Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.—18. stol." (The Density of Population and the Social Structure of the Bohemian State in 16th—18th Century), (1957) by O. Placht; the article "Povšechný přehled místopisného názvosloví Kladska" (General Summary of Topographical Terminology of Kladsko) (Magazine of the Society of Amateur Antiquarians, vol. 55) by I. Honl; "Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách" (The List and Map of Extinct Settlements in Bohemia), with 9 maps by F. Roubík (1960). He also compiled a detailed list of articles and treatises dealing with historical geography of Bohemia in his "Přehled vývoje vlastivědného popisu Čech" (Survey of the Development of Geographical Description of Bohemia) (1940). Historical literature is represented by "Dějiny venkovského lidu v Čechách" (The History of the Country People in Bohemia) (in two volumes, 1955, 1957) by F. Grauss, and "Manufakturní období v Čechách" (The Period of Manufacture in Bohemia), (1955) by A. Klíma.

"Místopisný slovník" (Topographical Dictionary) by Sedláček is a historical work which does not take account of any problems arising in linguistic interpretation of names. On the other hand, the new voluminous topographical dictionary by A. Profous meets these requirements sufficiently. It appeared in four volumes under the title "Místní jména v Čechách" (Place-Names in Bohemia) (1947—1957). The co-author of the forth volume is J. Svoboda.

A. Profous is also the author of a long treatise "O jménech pomístních, jejich významu a sbírání" „On Field Names, Their Importance and Collecting" (Ethnographical Bulletin No. 13 and 14). In 1957 the Central Committee of Geodesy and Cartography started regular publishing of "Hlavní pomístní názvy

krajin“ (The Main Field Names of Individual Regions). “Moravská jména místní“ (Moravian Place Names) (philological interpretation) compiled by F. Černý and P. Váša in 1907 is by no means an extensive work, but very useful in the interpretation of the topographical terminology.

An extensive work called “Historický místopis země Moravskoslezské“ (Historical Topography of Moravia and Silesia) was issued in 1932–1938 by L. Hořák. F. Černý’s “Příspěvky k historickému zeměpisu Moravy“ (Contributions to the Historical Geography of Moravia) (Magazine of the Moravian Association 1917) bear apparent traces of the influence of the work of the German W. Friedrich who wrote studies on historical geography of Bohemia (1912). The historical geography of Moravia is discussed in much detail in the thoroughly compiled studies by F. A. Slavík: “Morava a její obvody v Slezsku po válce třicetileté“ (Moravia and Its Districts in Silesia after the Thirty Years War) (1892), “Krajina u Hodonína a Břeclavě r. 1691–1762“ (The Landscape Surrounding Hodonín and Břeclav in 1691–1762) (1903), and “Moravské Slovensko od 17. stol.“ (The Moravian Slovakia since 17th Century) (1903). Of Slovak historical geographical theme treats V. Chaloupecký’s “Staré Slovensko“ (Ancient Slovakia) (1923). B. Šmilauer’s „Vodopis starého Slovenska“ (Hydrography of ancient Slovakia) (1932), and Petrov’s work Příspěvky k historické demografii Slovenska v 18.–19. stol. (A contribution to the historical demography of Slovakia in the 18th–19th century) (1928).

B. Horák started publishing the history of geography, of which so far two volumes have appeared: the first volume dealing with the Ancient Era and the Middle Ages (1954), and the second volume comprising the epoch of the great discoveries of the 15th and 16th centuries (1958).

In 1937 A. Wurm published a translation of Hannon’s Periplus (5th century B. C.) equipped with pertinent explanatory notes. He was most interested in Ptolemaios and his work, especially his notes on Bohemian and the neighbouring lands. Their interpretation has achieved quite a reputation in our country, the first interpreters being Palacký and Vocel. Later, several authors, such as A. Sedláček (1888), E. Šmejkal (1905), V. Novotný (1910), L. Niederle (1919), A. Wurm (1926, 1937, 1940) and especially E. Šimek in a voluminous work (I. 1930, II. 1935, III. 1950) called “Velká Germanie Klaudia Ptolemaia“ (The Great Germania of Klaudius Ptolemaios) would return to this theme. J. Dobiáš contributed much to the analysis of Ptolemaios’ reports. From an inscription on a stone wall in the Trenčín Castle he deduced that the Ptolemaios’ settlement called Leukaristos was in fact identical with the Roman colony named Laugaritio (Journal of the Geographical Society, 1921). Ptolemaios’ reports on Bohemia and Moravia were also dealt with by B. Horák in the text accompanying his Map of the Roman Empire (1955). In many respects his opinions — especially on the interpretation of Ptolemaios’ trips leading through our lands — differ a great deal from those of his predecessors. Another work of importance is “Morfologický výklad Ptolemaiových zpráv o hydrografických poměrech Komárenské pánve“ (The Morphological Interpretation of Ptolemaios’ Reports on the Hydrographical Conditions in the Komárno Basin) by F. Říkovský (1937). In 1956, B. Horák and D. Trávníček published the so-called “Descriptio civitatum and septentrionalium plagam Danubii“ provided with commentary notes and a map. It revealed the historical-geographical problems of the 9th century Europe “east of the Elbe and north of the Danube“.

The treatises by the orientalist R. Dvořák meant a worthy contribution to the history of the medieval geography. The most important of them was "Zeměpis u Arabů a Ibn Batúta" (Arabic Geography and Ibn Batúta), Zeměpisný sborník. Praha 1887, and "Počátky geografie u Arabů" (The Beginnings of Arabic Geography), Zeměpisný sborník. Praha 1888. In this place, we may also cite the Czech translation of "Putování ruského kupce Afanasije Nikitina přes tři moře v 15. stol. do Indie" (Travelling of Afanasij Nikitin, a Russian Merchant Over Three Oceans to India in 15th Cent.) with a compendious introduction by the translator V. Lesný (1951). A much greater attention was paid in our literature to Marco Polo. Several Czech authors such as Vocel, Gebauer, Prášek, Kahlík were interested in his personality, B. Horák "Marko Polo, jeho cesty a dílo" (Marco Polo, his Work and Voyages), 1949. As an introduction to the epoch of astounding discoveries we may consider "Spis o nových Zemiích a o novém Světě; o němž jsme prvé žádné známosti neměli, ani kdy co slyšeli" (Treatise on New Lands and the New World Never Heard Before). In 1926 C. Straka published the facsimile of a unique printing, which was the translation or better the re-compilation of Amerigo Vespucci's "Mundus Novus" - by a Pilsen printer Mikuláš Bakalář. It dates from about 1508. Historically compiled work is J. Janáček's "Století zámořských objevů 1415-1522" (Century of Overseas Discoveries 1415-1522), 1959.

In this place, three Czech translations dealing with the history of the discovery of America may be cited: "Kolumbův loďní deník" (Christopher Columbus' Log-Book), 1942, "Cesty Krištofa Kolumba. Deníky, listy, dokumenty" (Christopher Columbus' Voyages. Log-Books, Letters, Documents), 1958, and "Dějiny dobytí Mexika" (History of the Conquest of Mexico), 1956.

The itineraries by V. Prutký († 1770) and Jakub Římař († 1755) have been worked up by V. Vilhum, according to their handwritten travelling records, in the work called "Čeští misionáři v Egyptě a Habeši" (Czech Missionaries in Egypt and Abyssinia), 1946. Jos. Skutil was interested in the analysis of old reports on the individual descents to the Macocha Chasm in the Moravian Karst ("První sestup do Macochy" - The First Descent to the Macocha Chasm, 1948). Older works on explorations of whole continents, such as F. Kahlík's "Australie ve světle výzkumův" (Australia in the Light of Explorations), 1888, and "Objevení východní Asie" (The Discovery of Eastern Asia), 1897 and 1899, J. Vlach's "Pevnina africká ve světle nejnovějších výzkumů" (The African Continent in the Light of the Latest Explorations), 1880, were succeeded by Vl. Novák's "Světlo do temné pevniny" (Light Thrown into the Dark Continent), 1946. An independent article on Czech travellers by J. Stěhule completed the Czech translation of Hassert's work "Stopy temnou pevninou" (Traces Through the Dark Continent), 1943. An outstanding work in the field of the history of geographical explorations is the historical part of Švambara's work on Congo (1901) in which the author treated of the history of the exploration of the Congo Basin in much detail. In 1946 J. Kunský published a compendious treatise "Objevy polárních končin" (Discoveries of Polar Regions) and a translation of the diary of Oto Kříž - who had participated in Payer's polar expedition in 1872-1874, - under the title of "Český polárník Kříž" (O. Kříž, a Czech Polar Explorer), 1957.

A contribution to the history of physical geography was made in 1946 by F. Vilhum's "Hydrografie na pražské universitě na počátku 18. stol. Mister-

ský disput P. H. M. Czechury O. Cis. Mare philosophicum" (Hydrographical Science at Prague University at the Beginning of 18th Cent.). The history of geography in Bohemia is discussed in the work by M. Teich „Královská česká společnost nauk a počátky vědeckého průzkumu přírody v Čechách" (The Czech Royal Society of Sciences and the Beginnings of the Scientific Investigation of Nature in Bohemia), 1959.

Up to Kořistka and Šembera F. Vitásek treated the beginnings of the Moravian geography in the Annals of the Faculty of Natural Sciences in Brno, 1952/7. B. Polák in his work „Podíl astronomie na tvorbě světové mapy" (The Part of Astronomy in the Compilation of the Map of the World), 1956, gave a brief outline of the history of different conceptions of the shape and size of the Earth, and the geographical measurements. This theme had been previously dealt with by K. Kořistka, E. Čubr, F. Novotný and J. Petřík.

In the last three decades an increased attention was paid to Czech explorer-travellers. The first work in this line was a study by F. Koláček and J. Woldřich called „Ferd. Stoliczka 1838—1874", published in the Bulletin of the Czechoslovak Geographical Society in 1924. The book „Zapomenutý český cestovatel" (A Forgotten Czech Traveller) by J. Dlouhý appeared in 1946 in commemoration of Ant. Stecker. „Dr. Emil Holub, africký cestovatel" (The Traveller in Africa, Dr. Emil Holub) was the title of a series of articles which were published by J. Dlouhý, in the course of 1947 to mark the activity of the famous traveller Dr. E. Holub. Several articles by J. Stěhule on Jos. Wünsch appeared in 1940—1942 in the Journal of the Czechoslovak Geographical Society. In the same magazine, a thoroughly compiled passage was published by J. Dlouhý in estimation of Al. Musil and his research and exploration work in Asia Anterior. The copy is provided by a complete list of Czech works on Al. Musil. K. Khol wrote on T. Haenke (1911), Zd. Jerman on E. St. Vráz (1947) and A. Humpelík on A. V. Frič (1947).

New editions of older Czech books of travel appeared once again, provided with long introductions bearing biographies of the authors and critical notes on their work. Thus, in the last time the following books were edited: „V. Šašek z Bírkova" (Šašek of Bírkov), „Ve službách Jiříka krále" (In the Services of King George), „Cesta Lva z Rožmitálu po střední a západní Evropě r. 1465 až 1467" (The Journey of Leo of Rožmitál Through the Central and Western Europe in 1465—1467) with supplements based upon notes by Gabriel Tetzl, with introduction and critical notes by R. Urbánek (1940). Pavlovský's Latin translation of the text by Šašek was published by K. Hrdina (1951) as well as Prefát's description of his journey to Palestine in 1546 (1947) appeared as a perfect copy of the original edition of 1563. The publication of Vetter's "Islandia" (in three languages: Czech, Polish, German) was performed by B. Horák (1930), "Letters From China" by Karel Slavíček (1716—1727) were published in Czech by J. Vráštil (1935). A new critical edition of the old Czech translation of Marco Polo (after Prášek's edition of 1902) was published by K. Hodura and B. Horák (1950). Both above-mentioned authors published a Czech translation of the book of travel by Jean Léry called „Cesta do Ameriky, která též Brasilia slove." (Voyage to America Which Is Also Called Brasilia), 1957. The translation is the work of two Czech brothers, Slovacijs and Cyrus, and dates from 1594. It is the first edition of this interesting book of travel.

Byly to původně práce z antického zeměpisu, z kterých se postupně vyvinul obor historického zeměpisu. Také v naší odborné literatuře byla takovým tématům nejdříve věnována pozornost. Jan Palacký, později první profesor zeměpisu na české universitě, měl jako mladý docent r. 1855 ve Společnosti nauk dvě přednášky, založené v duchu Ritterově, jehož byl žákem, o dosavadních zbytcích bývalých hlavních kulturních sídel v severní Africe, o Karthagu a Cyreně. Tiskem vyšly v jeho *Zeměpisu I.* 1857. V časopise *Živa* (1856) otiskl stať „O změnách rukou, lidskou v přírodních poměrech Egypta nastalých“, a v spisku „Palestina“ (1881) přihlížel rovněž k poměrům historickým. P. J. Šafařík a L. Niederle věnovali ve svých Slovanských starožitnostech starověkému zeměpisu zvláštní kapitoly. Niederle vydal též samostatný spis „O starověkých zprávách o zeměpisu východní Evropy se zřetelem na země slovanské“ (1899) a 3. a 4. svazek jeho *Starožitností* obsahují též zeměpisný obraz slovanského území ve střední a východní Evropě za raného středověku (1919 a 1924). Uzanou autoritou v antickém a středověkém zeměpisě Balkánského poloostrova byl Konstantin Jiráček. Z jeho prací sem spadající uvedme alespoň spis o silnici z Bělehradu do Carihradu a balkánských průmyscích (1877), rozpravu o obchodních cestách a dolech v Srbsku a Bosně za středověku (1879), která obsahuje více než pravi její název; je to totiž úplný zeměpis obou zemí ve středověku. Jeho „*Cesty po Bulharsku*“ (1888) obsahují četné příspěvky k historickému zeměpisu země. Význačné jeho práce jsou věnovány hospodářskému a obchodnímu postavení dubrovnické republiky a přístavním městům v Albánii za středověku (Skadaru, Drači, Valoně).

Významné místo v oboru historického zeměpisu zaujímá náš přední výzkumný cestovatel prof. Al. Musil. Souborný popis jeho cest z let 1908—1916 obsahují jejich výsledky s četnými příspěvky historicko-zeměpisnými vydala Americká zeměpisná společnost za patronace tehdejší České akademie věd a umění v pěti svazcích v letech 1926—1928.

Po návštěvě Tunisu vydal Fr. Řikovský „Příspěvek k otázce libyckého Tritonu a Tritonidy“ (1929), v němž dokládá, že Gabéská šíje vznikla již za diluvia, a odmítá výklad, podle kterého byl Šott el Džerid v historické době spojen s mořem.

Se starým problémem kaspického ústí řeky Oxu v historických dobách se obírá rozprava B. Horáka „Kritika starověkých zpráv o ústí řeky Oxu“ (1921). Autor rozborem starověkých zpráv došel k výsledku, že neposkytují dostatečně odůvodněný doklad, že by se řeka Oxos byla vlévala dnes vyschlým korytem Uzboje do Kaspického moře. Nedávno se k tomuto problému vrátil V. Havrda ve stati „Uzboj, důsledek změn hydrografie dolní Amudarji a Aralu“ (Sborník vyšší pedagogické školy v Ústí n. Lab., 1959). Dospívá k výsledku, že historické zprávy se týkají prostoru mezi dolní Amu-darjou a Sarykamyšským jezerem a byly staršími badateli mylně spojovány s Uzbojem. To dokládá osídlení podél Darjályku a u Sarykamyšského jezera bohatými archeologickými nálezy, které tam objevili sovětská výzkumníci, kdežto podél Uzboje stopy po osídlení nalezeny nebyly.

V historickém zeměpisu českých zemí zaujímají významné místo práce Hermenegilda Jirčka. Byly to články o historické topografii Čech a Moravy v Památkách archeologických 1856—1858, dále stati v jeho *Slovanském právu* v Čechách a na Moravě (I. 1863, II. 1864, III. 1.1872), v kterých je zachycen téměř úplný zeměpisný obraz českých zemí, vývoj jejich hranic, jejich rozdělení administrativní a církevní, rozšíření obyvatelů a jejich zaměstnání, postup kolonizace a popis silniční sítě. Jeho spis o „Vzdělání a osazení pomezí hvozdu českého“ (1884) je další příspěvek k historickému zeměpisu země. Jeho dílo „*Antiquae Bohemiae Topographica historica*“ (1893) dnešnímu stavu vědy však již nevyhovuje. Cenné příspěvky k historickému zeměpisu Čech podal také J. E. Vocel v *Pravěku Čech*. V jeho 2. svazku (1868) věnoval celý článek čtvrtý „obrazu země České za pohanské doby“ a připojil k němu mapu Čech v 8. a 9. století. Na podkladě fyzicko-zeměpisném zobrazuje mapa kmenová území českých Slovanů, jejich sídla (hrady, osady, hradiště s naspanými valy, kamenné ohrady), kamenné pomníky, místa s archeologickými nálezy, zemské brány a hlavní cesty. Je to jedna z mála samostatných českých prací v oboru historické kartografie.

V rozsáhlém programu Palackého historické práce byla též staročeská topografie se zvláštním ohledem na staročeské hrady a rody. Ale Palackého práce na tomto úseku jeho vědecké činnosti se omezila na „*Popis království českého*“ (1848) a na několik rozprav. Pro Palackého práci v tomto oboru je charakteristické úzké spojení topografie s genealogií. V tomto směru pokračoval Aug. Sedláček svým obsáhlým dílem „*Hrady, zámky a tvrze v království českém*“ o 15 svazcích (od 1881) a „*Místopisným slovníkem historickým Království českého*“ (1908). Další příspěvky k historickému zeměpisu Čech jsou: rozpravy Sedláčkovy: „*Snůška starých jmen, jak se nazývaly v Čechách řeky, potoky, hory a lesy*“ (1920), spis „*O starém rozdělení Čech na kraje*“ (1921); F. A. Slavík: „*Popis Čech po třicetileté válce, statisticko-topografická*

studie" (1910); J. V. Šimák: „Historický vývoj Čech severovýchodních do XVI. věku" a „Středověká kolonizace v zemích českých" (1938); F. Roubík: „Silnice v Čechách a jejich vývoj" (1938), dílo „Jak rostla Praha" (1939), jehož první díl je společná práce V. Dědiny, J. Filipa, K. Gutha, Zd. Wirtha, II. díl B. Hübschmanna, P. Janáka a Zd. Wirtha; studie B. Horáka a B. Hříbové „Počet obyvatelstva v Čechách ve středověku" (Sborník ČSZ 1954); B. Hříbová: „Mapa přírodní krajiny českých zemí ve 12. stol. v měřítku 1 : 500 000" s průvodním textem, v kterém se autorka zabývá pojmy prakrajina, přírodní a kulturní krajina a správně poukazuje k tomu, že oba termíny třeba omezit chronologickým jejich vrocením. Po stati o klimatických poměrech následuje odstavec o rozšíření půdních typů, v něm věnuje zvláštní pozornost pylové analýze a postupnému vývoji lesní vegetace od poledové doby po dobu recentní. Potom určuje meze zalesněných oblastí a obírá se významem místních jmen pro zjištění povrchového vzhledu krajiny. Dále následuje soupis názvů doložených pro lesní komplexy i jednotlivé lesy v písemných památkách až do 1350.

Dále lze připomenout významnou práci O. Plachta „Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.—18. stol." (1957), článek I. Honla „Povšechný přehled místopisného názvosloví Kladska" (Časopis společnosti přátel starožitností, sv. 55) a důležitou práci F. Roubíka: „Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách" (9 map v příloze) z roku 1960. F. Roubík sestavil též podrobný soupis článků a rozprav spadajících do oboru historického zeměpisu Čech v svém „Přehledu vývoje vlastivědného popisu Čech" (1940). Z historické literatury třeba tu upozornit na F. Graussovy „Dějiny venkovského lidu v Čechách" (1953), druhý svazek (1957) a na „Manufakturní období v Čechách" (1955) od A. Klímy.

Sedláčkův Místopisný slovník byl práce historiká a nepřihlížel tudíž k různým otázkám spojeným s jazykovým výkladem názvů. Tomu požadavku vyhovuje nyní nový rozsáhlý místopisný slovník, jehož autorem je A. Profous. Jeho dílo „Místní jména v Čechách" vyšlo ve 4 svazcích v letech 1947—1957. Spoluautor 4. svazku je J. Svoboda. Od Profousa je také obsáhlá rozprava „O jménech pomístních, jejich významu a sbírání" (Národopisný věstník 13 a 14). Vydávání „Hlavních pomístních názvů krajín" zahájila 1957 Ústřední správa geodesie a kartografie. „Moravská jména místní (výklady filologické)", která zpracovali F. Černý a P. Váša roku 1907 jsou práce sice nevelkého rozsahu, ale užitečnou pomůckou pro výklad topografického názvosloví. Rozsáhlé dílo s názvem „Historický místopis země Moravskoslezské" vydal L. Hosák v letech 1932—1938. Pod zřejmým vlivem německého spisu W. Friedricha o historickém zeměpisu Čech (z roku 1912) vznikla záslužná rozprava F. Černého „Příspěvky k historickému zeměpisu Moravy" (Časopis Matice Moravské 1917). O historickém zeměpisu Moravy pojednává též několik pečlivých studií F. A. Slavíka: „Morava a její obvod v Slezsku po válce třicetileté" (1892), „Krajina u Hodonína a Břeclavě r. 1691—1762" (1903) a „Moravské Slovensko od 17. stol." (1903). S historickým zeměpisem země se obírá V. Chaloupeckého „Stáre Slovensko" (1923), B. Šmilauera „Vodopis starého Slovenska" (1932) a Petrovo dílo „Příspěvky k historické demografii Slovenska v 18. a 19. stol." (1928).

* * *

Souborné dílo o dějinách zeměpisu počal vydávat B. Horák. Dosud vyšel první svazek věnovaný starému a střednímu věku (1954) a svazek druhý obsahující dobu velkých objevů 15. a 16. století (1958).

Překlad a výklad Hannónova Periplusu (z 5. stol. př. n. l.) vydal A. Wurm (1937). Největší pozornost byla věnována Ptolemaiovi a jeho dílu, zvláště jeho zprávám o zemích českých a sousedních. Jejich výklad má v naší literatuře starou tradici, kterou založil již Palacký a Vocel. Zabývali se jím dále Aug. Sedláček (1888), E. Šmejkal (1905), Václav Novotný (1910), L. Niederle (1919), A. Wurm (1926, 1937, 1940) a zvláště E. Šimek v rozsáhlém díle „Velká Germanie Klaudia Ptolemaia" (I. 1930, II. 1935, III. 1950). Cenný příspěvek k rozboru Ptolemaiových zpráv podal J. Dobiáš spojením Ptolemaiovy osady Leukaristos s římskou stanicí Laugaritio v nápisu na skále trenčinského hradu (Sborník ČSZ 1921). Ptolemaiovými zprávami o Čechách a Moravě zabýval se také B. Horák v průvodním textu k mapě římského imperia (1955), v němž se odchyluje v řadě otázek od svých předchůdců, zvláště ve výkladu Ptolemaiových cest vedoucích našimi zeměmi. Sem náleží též „Morfologický výklad Ptolemaiových zpráv o hydrografických poměrech Komárenské pánve" od F. Říkovského (1937). Důležitý pramen pro historicko-zeměpisné problémy v 9. stol. v Evropě na východ od Labe a na sever od Dunaje zvaný Descriptio civitatum ad septentrionalem plagam Danubii vydali s připojeným komentářem a mapou B. Horák a D. Tránviček (1956). K dějinám středověkého zeměpisu přispěl orientalista R. Dvořák několika dosud cennými rozpravami, z nichž uvedeme rozsáhlou stať „Zeměpis u Arabů a Ibn Batúta" (Zeměpisný sborník 1887) a „Počátky geografie u Arabů" (Zeměpisný sborník 1888). Připojit lze dále český překlad „Putování ruského

kupce Afanasije Nikitina přes tři moře v 15. stol. do Indie" s obširným úvodem překladatele V. Lesného (1951). Větší pozornost byla v naší literatuře věnována Marko Polovi. Zabývali se jím Vocel, Gebauer, Prášek, Kahlík a znovu B. Horák: „Marko Polo, jeho cesty a dílo“ (1949). Do doby velkých objevů nás uvádí „Spis o nových Zemích a o novém Světě, o němž jsme prvé žádné záměstnosti neměli, vlastně zpracování letáku Mundus Novus Ameriga Vespucciho, který pořídil plzeňský tiskař Mikuláš Bakalář. Náleží asi do doby kolem roku 1508. Znovu vydal C. Straka (1926). Z hlediska historického zpracoval J. Janáček století zámořských objevů, 1415—1522 1959.

Lze tu také připojit tři české překlady k dějinám objevení Ameriky: „Kolumbův Lodní deník“ (1942), „Cesty Křištofa Kolumba. Denníky, listy, dokumenty“ (1958) a „Dějiny dobytí Mexika“ (1956).

Cestopisné zprávy Václava Prutkého (+1770) a Jakuba Římaře (+1755) zpracoval F. Vilhum podle jejich rukopisných itinerářů v spise „Čeští misionáři v Egyptě a Habeši“ (1946). Jos. Skutil se obíral s rozbořem starých zpráv o sestupech do propasti Macochoy v Moravském krasu („První sestup do Macochoy“, 1948). Po starších pracích o výzkumech celých pevnin, jako byly spisy F. Kahlíka „Australie ve světle výzkumův“ (1888) a „Objevení východní Asie“ (1897 a 1899), J. Vlacha „Pevnina africká ve světle nejnovějších výzkumů“ (1880), vydal Vl. Novák knihu „Světlo do temné pevniny“ (1946) a samostatným článkem o českých cestovatelích doplnil J. Stěhule český překlad Hassertova díla „Stopy temnou pevninou“ (1943). Významnou českou práci v dějinách zeměpisných výzkumů je historická část Švambergova díla o Kongu (1901), v níž autor probral zevrubně dějiny výzkumu Konžské pánve. „Objevům polárních končin“ věnoval J. Kinský obsažnou rozpravu (1946) a vydal též překlad deníku Oty Kříže, účastníka Payerovy polární výpravy (1872—1874) pod názvem „Český polárník O. Kříž“ (1957).

Příspěvek k dějinám fyzického zeměpisu podal F. Vilhum spisem „Hydrografie na pražské universitě na počátku 18. století (Misterský disput P. H. M. Czechury O. Cis. Mare philosophicum)“ v roce 1946. Dějiny zeměpisu v Čechách dotýká se také záslužná rozprava M. Teicha „Královská česká společnost nauk a počátky vědeckého průzkumu přírody v Čechách“ (1959). „Začátky moravské geografie“ po Kořistkovi a Šemberovi vylíčil F. Vitásek ve Spisech přírodovědecké fakulty v Brně, roč. 1952/7. Informativní přehled dějin představ o podobě a velikosti Země a stupňového měření, o nichž pojednali již K. Kořistka, E. Čubr, F. Novotný, J. Petřík, podal B. Polák ve spise „Podíl astronomie na tvorbě světové mapy“ (1956).

V posledních třech desetiletích byla zvýšená pozornost věnována též českým výzkumným cestovatelům. Studie v tom směru zahájil článek F. Kolářka a J. Woldřicha „Ferd. Stoliczka (1838—1874)“ ve Sborníku ČSZ 1924. O Ant. Steckrovi vydal knihu J. Dlouhý „Zapomenutý český cestovatel“ (1946). Holubova činnost byla oceněna ve sborníku „Dr. Emil Holub, africký cestovatel“, který uspořádal J. Dlouhý (1947). S Josefem Wünschem se obíral J. Stěhule v několika člancích ve Sborníku ČSZ, 1940—1942. Výzkumnou práci v Předním orientu a badatelskou činnost Aloise Musila shrnul v pečlivě propracované stati J. Dlouhý ve Sborníku ČSZ 1960. Tam je podán také soupis českých prací o Musilovi. O T. Haenkovi psal F. Khol (1911), o Vrázovi Zd. Jerman (1947), o A. V. Fričovi A. Humpelík (1947).

Slibně se vyvíjí v poslední době kritické vydávání našich starých cestopisů. Vydání jsou opatřena obsáhlými úvody o životě autorově, jeho díle a kritickými poznámkami. Tak vyšel „V. Šašek z Bírškova, Ve službách Jiříka krále, Cesta Lva z Rožmitálu po střední a západní Evropě r. 1465 až 1467“ s doplňky ze zápisků Gab. Tetzela, s úvodem a rozbořem od R. Urbánka (1940). Pavlovského latinský překlad Šaškova textu vydal K. Hrdina (1951), též uveřejnil (1947) Prefátův cestopis do Palestiny r. 1546 ve věrném přetisku jeho původního vydání z roku 1563. Vydání Vetrových Islandie (všechny tři její texty: český, polský, německý) pořídil B. Horák (1930), Listy P. Karla Slavička z Číny (1716—1727) v českém překladě uveřejnil J. Vraštil (1935). Nové kritické vydání staročeského překladu Marka Pola (po Práskově vydání z r. 1902) pořídili K. Hodura a B. Horák (1950). Oba jmenovaní autoři vydali také staročeský překlad cestopisu Jana Léryho „Cesta do Ameriky, která též Brasilia slove“ (1957). Překlad je dílem dvou českých bratří Slovacia a Cyra z roku 1594. Je to první vydání tiskem tohoto zajímavého cestopisu.

ТРУДЫ ЧЕШСКИХ АВТОРОВ ПО ИСТОРИЧЕСКОЙ ГЕОГРАФИИ

Основной для развития исторической географии служили работы из античной географии. Также в чешской специальной географической литературе обращалось на эти работы внимание в первую очередь. Ян Палацкий, первый профессор географии

в пражском университете, читал в качестве молодого доцента в 1855 г. в научном обществе лекции о древних очагах культуры в северной Африке. Эти лекции были затем опубликованы в его книге «География» т. 1, вышедшей в 1857 г. Также и в другой своей работе о Палестине (1881) уделяет Палацкий большое внимание истории страны. П. Я. Шафаржик и Л. Нидрле в своих работах «Славянские древности» посвятили особые главы древней географии; 3-ий и 4-ый тома «Славянских древностей» Л. Нидрле включают также характеристику средней и восточной Европы раннего средневековья. Л. Нидрле опубликовал также специальную работу о древних сведениях по географии восточной Европы, славянских земель в особенности (изд. в 1899 г.). Признанным авторитетом по античной и древней географии Балканского полуострова является Константин Йиречек. Важное место в исторической географии занимает также чешский путешественник-исследователь, профессор А. Мусил. Полное издание описаний его путешествий 1903—1916-ых годов, вышедшее на английском языке в 1926—28 гг., содержит также многочисленные историко-географические соображения. Над проблемной ливийского Тритона работы Ф. Ржиковский (1929). Он доказывает, что Абиссинский перешеек возник уже в течение диллювиального периода, и тем самым отвергает мнение, согласно которому Шот и Джерид имели еще в историческое время соединение с морем. Б. Горак в 1921 г. в дискуссиях об устье реки Оксу отверг общепринятое в то время мнение о том, что древние сообщения о каспийском устье этой реки доказывают, что воды реки Оксу оттекали по руслу Узбоя. Это новое толкование дополняет статья В. Гаврды (1959), которая доказывает, что данные исторические сведения относятся к пространству между нижней Аму-Дарьей и Сарыкамышским озером. Важное место в чешской исторической географии занимают работы Г. Йиречека, особенно его историко-географические статьи в книге «Славянское право в Чехии и в Моравии» (изд. 1-ый том в 1863, 2 — в 1864, 3 — в 1872 гг.) и его работа об освоении и заселении пограничных чешских лесов (1884). Ценным дополнением чешской литературы по исторической географии является работа Я. Э. Воцеля «Древняя Чехия» (1886), дополненная картой Чехии 8-го и 9-го веков. Из работ Ф. Палацкого необходимо отметить «Описание Королевства чешского» (1848). Для его работ в области исторической географии характерно узкое соединение топографии с генеалогией. В таком же духе работал А. Седлачек; известны его работы «Крепости, замки и укрепления в Королевстве чешском» (15 томов, издаваемых с 1881 г.) и «Топографический исторический словарь Королевства чешского» (1908). Следующими важными работами и статьями с историко-географической тематикой являются: А. Седлачек: «Коллекция древних названий рек, ручьев, гор и лесов Чехии» (1920) и «О древнем делении Чехии на области» (1921); Ф. А. Славик: «Описание Чехии после тридцатилетней войны» (1910); Б. Шимах: «Средневековая колонизация чешских земель» (1938). Б. Грибова, Карта природных областей чешских земель в 12 веке с сопровождающим текстом (1956); И. Гонл: «Общий обзор топографической терминологии Клодской области» (1947); О. Плахт: «Густота населения и общественная структура чешского государства в 16—18 вв.» (1957); Ф. Роубик: «Список и карта погибших селений в Чехии» (1960). Из исторической литературы необходимо в этой связи привести работы: Ф. Граус: «История крестьянского населения в Чехии» (1-ый том в 1953, 2-ой в 1957 г.); Клизма: «Мануфактурный период в Чехии» (1955).

Очень полезной публикацией является четырехтомник «Местные названия в Чехии» (автор Профоус), изданный в 1947—57 гг. при сотрудничестве И. Свободы на составлении 4-го тома. Аналогичной работой для Моравии является публикация «Моравские местные названия» (дополненно филологическими объяснениями), которую составили Ф. Черный и П. Ваша. Обширная работа об исторической топографии Мораво-Силезии (Л. Госак) была издана в 1922—38 гг. Ф. Черный является также автором известной работы «Заметки по исторической географии Моравии» (1917). По исторической географии Моравии мы имеем также несколько хороших заметок Ф. А. Славика. Словакией занимаются работы В. Халоупецкого «Древняя Словакия» (1923), В. Шмилауэра — «Гидрография древней Словакии» (1932) и «Заметки по исторической демографии Словакии в 18—19 вв.» (1928) — автор А. Петрова.

*

Обзорную работу об истории географии начал издавать Б. Горак. До сих пор был опубликован том о географии древних времен и средневековья (1954) и том, включающий описание великих географических открытий (1958). С исторической точки зрения разработал этот период также Й. Яначек в 1959 г. в книге «Столетие морских открытий» — 1415—1522». Значительное внимание уделялось также работам Клавдия Пто-

лемя и его сообщениям, касающимся чешских земель. Многочисленные заметки содержит большая работа Э. Шимека «Большая Германия Клавдия Птолемея» (3 тома, изд. в 1930—50 гг.). Также Б. Горак занимался в своем «Тексте к карте чешских земель во время Римской империи» (1965) сведениями К. Птолемея; его истолкование Птолемеевых сведений о путях, пересекающих чешские земли, существенно отличалось от всех предыдущих. Важным источником сведений по географии Европы 9-го века, к востоку от Эльбы и к северу от Дуная, является труд Б. Горака и Д. Травничека «*Descriptio civitatum ad septentrionalem plagam Danubii*», дополненный комментарием и картой (1956). Путевые заметки В. Прудкого и Я. Ржимаржа с пол. 18-го в. опубликовал по латышской рукописи Ф. Вильгум. Его работа называется «Чешские миссионеры в Египте и Абиссинии» и была издана в 1946 г. В. Швамбера дал подробную характеристику исследования бассейна Конго в своей работе «Конго» (1901). Открытиями в полярных областях интересовался Й. Кунский; он опубликовал также перевод дневника Оты Кржижа, одного из участников полярной экспедиции Пайера в 1872—74 гг. (1957).

Заметки по истории физической географии были опубликованы Ф. Вильгумом в сочинении «Гидрология в пражском университете в начале 18 века» (1946). На развитие географии Чехии обратил внимание также Ф. Роубик в работе «Обзор отечествоведческой характеристики Чехии» (1914) и в особенности М. Теих в книге «Чешское королевское научное общество и начало научного исследования природы Чехии» (1959). Начало моравской географии разработал помимо Коржистки и Шемберы еще Ф. Витасек (1952). Значительное внимание уделялось также чешским путешественникам и в последнее время были опубликованы новые пересмотренные издания старых чешских путешественных описаний. Б. Горак опубликовал в 1931 г. работу Веттра «Исландия». Новое издание древнечешского перевода путешествия Марко Поло было подготовлено в 1950 г. К. Годурой и Б. Горакком, которые, помимо этого, опубликовали также древнечешский (с 1594 г.) перевод путешествия Лери в Америку.